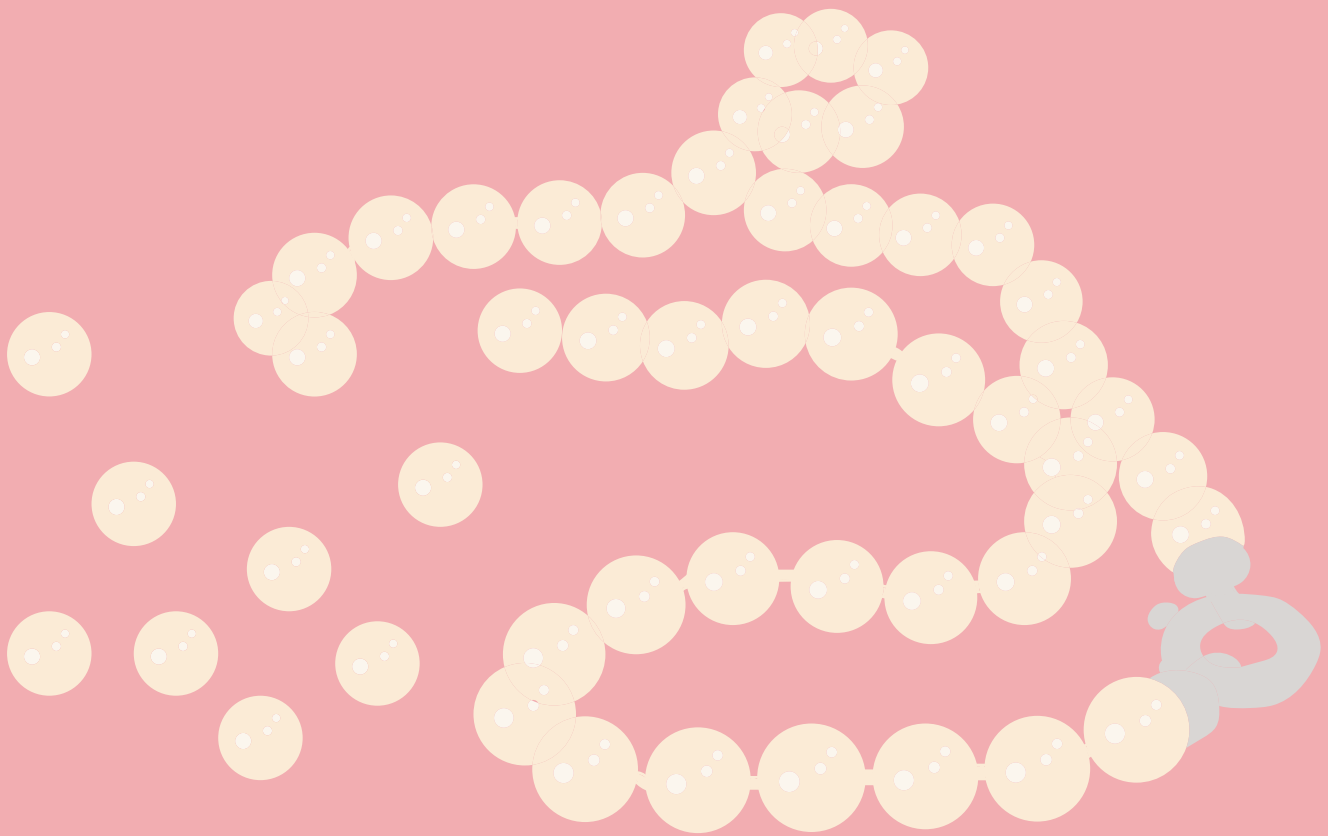

Våld mot äldre kvinnor

- en osynlig verklighet

Röks

Innehållsförteckning

Inledning.....	2
Om materialet och metoden.....	4
Vad menas med våld mot äldre kvinnor.....	4
Begreppsanvändning.....	4
Roks definition av våld.....	5
Torontodeklarationens definition av våld mot äldre.....	5
Hur vanligt är våldet mot äldre kvinnor.....	5
Särskilt sårbara grupper bland äldre kvinnor.....	6
Riskfaktorer kopplade till kön.....	6
Samhällets ansvar: politiken och våld mot äldre kvinnor.....	7
Den nya socialtjänstlagen och kommunernas arbete mot våld mot äldre kvinnor.....	8
Kunskapsbrist om våld inom vård och omsorg.....	8
Våldets uttryck.....	9
Psykiskt våld.....	9
Fysiskt våld.....	10
Sexuellt våld.....	11
Ekonomiskt våld.....	11
Försummelse.....	12
Latent våld.....	13
Materiellt våld.....	14
Mönster och förövare.....	14
Vem är förövaren.....	15
Våldets normalisering och skamkultur.....	16
Varför stannar hon.....	16
Psykiska och sociala konsekvenser.....	18
Fysiska konsekvenser.....	19
Eftervåldet.....	20
Sammanfattning och rekommendationer.....	21
Referenser.....	22

Inledning

Tantjourerna berättar:

En jourkvinna hos oss på tantjouren gjorde en liten enkät på en vårdcentral. Frågan var: Hur många äldre kvinnor söker vård här där orsaken är relationsvåld? Svaret blev: Förekommer det våld i den åldersgruppen?

Kvinnojournsörelsen har länge uppmärksammat att äldre kvinnor som utsätts för mäns våld inte söker stöd och hjälp. Äldre kvinnor är generellt en grupp som sällan får komma till tals och som saknar starka företrädare i samhällsdebatten. Deras erfarenheter är fortfarande kraftigt underbelysta – både i forskning och statistik.

Ibland får vi genom media ta del av enskilda kvinnors berättelser, följt av en kort diskussion om allt som måste göras. Redan 1991 fick Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga äldres situation i hemmet med särskilt fokus på övergrepp, 2001 tog Brottsoffermyndigheten fram omfångsundersökningen Ofrid och 2011 lyfte Roks i en rapport om våld mot äldre kvinnor samma mönster och slutsatser som vi ser i dag. Trots det saknas fortfarande riktade stödinsatser, politisk prioritet och handlingskraft för att möta våldet mot äldre kvinnor.

Med stigande ålder ökar ofta kvinnors beroende av sin omgivning, vilket i sin tur kan öka risken att utsättas – både av en man i en nära relation, av ett vuxet barn eller barnbarn, eller av någon inom vård och omsorg. I vissa fall har våldet pågått hela livet; i andra börjar det först när livssituationen förändras, till exempel vid sjukdom eller ökat beroende av sin omgivning.

Det finns stora brister i samhällets förmåga att se, förstå och agera. Fysiska skador tolkas som ålderstecken. Psykiskt våld avfärdas som missförstånd, konflikter eller förvirring. Ekonomisk kontroll bortförklaras som generationsskillnader eller som omsorg. Försummelse döljs alltför ofta bakom vårdens resursbrist. Skam, skuld och lojalitet är starkt närvarande – särskilt när den som utövar våldet är en närstående eller någon kvinnan är beroende av.

Många kvinnor vet inte vart de ska vända sig, tror att deras erfarenheter inte räknas – eller att det är för sent att få hjälp.

Tantjourerna berättar:

En kvinna kom till tantjouren och berättade om sin son som utsätter henne för våld men också är sjuk, nedsatt både kroppsligt och mentalt. Efter att han blivit vräkt fick han en filt och bosatte sig i skogen med lite kontanter. Kvinnan hade sökt hjälp hos socialförvaltningen för sonens räkning, dels för att hon inte orkar längre, dels för att hon inte har råd att försörja honom. Hon fick visst stöd av vård och omsorg, men sedan tog det stopp. Det är orimligt att kräva av äldre kvinnor att de ska förstå och navigera i en socialtjänst som är uppdelad i vård och omsorg, ekonomiskt bistånd och socialkontor.

Samhällets bild av ålderdomen som en fredad zon, fri från kränkningar, slag och övergrepp, gör det svårare att upptäcka det våld som faktiskt pågår. Att föreställa sig att mormor lever i rädsla, eller att en äldre man kan utöva våld, väcker starkt motstånd. Vi vill helt enkelt inte tro att det kan vara så.

Den här rapporten är framtagen av några av Sveriges främsta experter på området: tantjour-erna själva. Deras arbete är ett direkt svar på den blinda fläck som äldre kvinnors erfarenheter utgör i samhällets skyddsnät. När jourkvinnor i hela landet började se ett mönster – att äldre kvinnor sällan sökte stöd men ofta bar på livslånga erfarenheter av våld – växte behovet fram av särskilda jourer för just den här målgruppen.

I den här rapporten medverkar kvinnor från Tantjouren i Norrköping och Tantjouren Iris i Luleå, som delar sina erfarenheter av att möta och stötta äldre kvinnor som utsatts för mäns våld.

Vi vill genom denna rapport belysa våldets olika uttryck, de mönster och konsekvenser det för med sig, och hur samhällets okunskap bidrar till att våldet mot äldre kvinnor osynliggörs. Vi gör det genom tantjourernas erfarenheter, kvinnors egna berättelser och den kunskap och forskning som finns. Vår förhoppning är att bidra till att täppa igen en viktig kunskapslucka – och att fler äldre kvinnor ska få leva sina liv fria från mäns våld.

Detta arbete har finansierats med medel från **Brottsoffermyndigheten**.

Ett särskilt tack till Tantjouren Norrköping: Gunnel Rasmusson, Britt-Marie Andersson, Anna Maria Crabo, Anne-Helene Nilsson, Ann-Marie Isacsson och Tantjouren Iris i Luleå: Mildred Hedberg, Eva Engman, Majvor Larsson, Lisbeth Svanberg, Ingrid Jacobsson från Roks styrelse och Amanda Wickberg, projektledare för ert generösa, tålmodiga och kunniga bidragande till denna rapport.

Om materialet och metoden

Rapporten bygger på semistrukturerade intervjuer med jourkvinnor från tantjourer, där deras kunskap och erfarenheter från möten med äldre kvinnor som utsatts för våld har samlats in. Materialet består av berättelser, fallbeskrivningar och analyser från jourkvinnor i Luleå och Norrköping. Dessa erfarenheter har vävts samman med statistik, rapporter och studier på området. Genom hela rapporten återkommer fall från verkligheten, korta berättelser om kvinnor som har sökt stöd hos tantjouren. Dessa fall används för att ge liv åt siffrorna och synliggöra hur våldet kan uttrycka sig i praktiken.

Vad menas med våld mot äldre kvinnor?

Gruppen äldre kvinnor är idag en av Sveriges snabbast växande befolkningsgrupper, vilket gör frågan om våld mot äldre kvinnor särskilt viktig att belysa. Enligt Statistiska centralbyrån (SCB) fanns det 2010 cirka 1,25 miljoner personer som var 65 år eller äldre. År 2024 uppgick antalet till 2,2 miljoner. På drygt femton år har gruppen alltså ökat med nästan en miljon människor, vilket speglar både en åldrande befolkning och en ökande medellivslängd.

Denna snabba demografiska tillväxt innebär också en stor bredd inom gruppen äldre kvinnor och det är viktigt att betona att gruppen är en heterogen sammansättning, med stora variationer i hälsa, socialt liv och annat som har stor inverkan på människans livsvillkor. Bland gruppen äldre finns aktiva, friska personer utan stora hjälpbehov men också våra allra äldsta med stora vårdbehov och små kontaktytor mot omvärlden (Roks, 2011; Jämställdhetsmyndigheten, 2024).

Begreppsanvändning

Inom äldreforskningen används en rad olika termer för att beskriva det våld och den utsatthet som äldre kvinnor kan utsättas för (Pillemer et al., 2016). Vanliga begrepp är övergrepp, kränkningar, misshandel, vanvård och försummelse. Idag används även allt oftare begreppet "våld i nära relationer" inom våldsforskningen och då även för att beskriva våld mot äldre kvinnor.

Begreppet "våld i nära relation" är dock inte oproblematiskt. För många äldre kvinnor är relationen till mannen kanske inte "nära" i emotionell mening, utan istället präglad av beroende, kontroll och brist på alternativ. Att benämna våldet som nära kan därför dölja den könade och strukturella karaktären, samt exkludera våld som sker utanför parrelationer.

Erfarenheter från tantjourer och kvinnojourer visar därtill att många äldre kvinnor inte själva beskriver sina upplevelser med ord som "övergrepp" eller "misshandel", men inte heller som "våld". De kvinnor som tantjourerna möter upplever att dessa begrepp skapar avstånd och få identifierar sig med bilden av den våldsutsatta kvinnan. En annan viktig aspekt är att många kvinnor i denna generation har växt upp med en bild av att våldet är en privatsak och i vissa fall ses det som en del av ett äktenskap. Detta försvårar både arbetet med att prata om våldet och möjligheten att få äldre kvinnor att söka stöd.

Att erkänna våldet som en del av mäns strukturella kontroll och våld mot kvinnor är centralt i politiskt och analytiskt arbete. Samtidigt kräver det praktiska stödet och mötet med äldre kvinnor en lyhördhet inför hennes eget språk, där hennes ord måste vara utgångspunkt för samtalet.

Roks definition av våld

Roks utgår från en feministisk förståelse av mäns våld mot kvinnor. Våld förstås som ett uttryck för patriarkala maktstrukturer, där mäns våld mot kvinnor utgör en av flera systematiska konsekvenser. Våld är alla handlingar som syftar till att skada, kränka, kontrollera eller förtrycka en kvinna – exempelvis fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt eller socialt.

Torontodeklarationens definition av våld mot äldre

År 2002 antog Världshälsoorganisationen (WHO) och International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) det som kommit att kallas för Torontodeklarationen. I deklarationen lyfts kvinnor som särskilt sårbara för våld. Syftet med mötet där deklarationen antogs var att skapa en gemensam förståelse och uppmaning till handling mot våld och övergrepp mot äldre. I deklarationen finns en definition av våld mot äldre som ofta återanvänds:

En enstaka eller upprepad handling, eller frånvaro av en önskvärd eller lämplig handling, som sker inom ett förhållande där det finns en förväntan på förtroende och som orsakar skada eller smärta hos en äldre person.

Misshandel av äldre kan ta sig olika uttryck, såsom fysiskt, psykiskt eller emotionellt, sexuellt och ekonomiskt våld. Det kan också handla om avsiktlig eller oavsiktlig försummelse.” (Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse, WHO, 2002)

I en feministisk tolkning innebär definitionen att våldet inte kan förstås enbart som ett individuellt övergrepp, utan som en konsekvens av patriarkala maktstrukturer där äldre kvinnor hamnar i dubbla underordningar, som kvinnor och som äldre.

I den här rapporten kommer vi konsekvent benämna den våldsutsatta som kvinna. Detta speglar den verklighet som tantjourerna möter.

Hur vanligt är våldet mot äldre kvinnor

Omfattningen av våld mot äldre kvinnor varierar kraftigt i kriminalstatistiken och prevalensstudier. Skillnader i metod, miljö och definitioner av vad som räknas som våld ger stora variationer i resultaten (NCK, 2016) och mörkertalet gällande förekomsten av våld mot äldre är sannolikt stor (Jämställdhetsmyndigheten, 2024).

I Sverige uppskattar Jämställdhetsmyndigheten i rapporten *Ett värdigt liv – att åldras fredad från våld* (2024) att 10–15 procent av personer över 60 år i den allmänna befolkningen har utsatts för våld det senaste året. Motsvarande specifika siffror för äldre kvinnor redo visas inte i Roks omfångsstudie *Kvinnors trygghet* (2021), men resultaten visar att äldre kvinnor uppger en lägre utsatthet än yngre. Brås statistik över våld i nära relation visar att omkring 4 procent av äldre kvinnor utsattes för våld i nära relation under 2022, och att utsattheten minskar ytterligare i de allra äldsta åldersgrupperna.

Särskilt sårbara grupper bland äldre kvinnor

Forskning och myndighetsrapporter i Sverige visar sammantaget att kvinnor med funktionsnedsättning löper större risk att utsättas för våld än andra kvinnor, och att denna risk i många fall förstärks med stigande ålder genom ökat beroende av omsorg och stöd. Det gäller både i svenska studier om våld mot personer med funktionsnedsättning generellt och i material som särskilt belyser äldre kvinnors våldsutsatthet (NCK 2013; MFD 2023; Leifman & Pettersson 2024).

Beroendet av andra för omsorg, medicinsk hjälp eller stöd i vardagsaktiviteter ger förövaren omfattande verktyg för att utöva kontroll och makt. Funktionsnedsättningar kan också göra det svårare att söka hjälp eller bli trodd. De trösklar i samhället som redan är höga höjs ytterligare, en kvinna med rörelsehinder kan helt enkelt inte ta sig därifrån och kognitiva funktionsnedsättningar kan göra det svårt att återberätta om våldet på ett sätt som omgivningen godtar som trovärdigt.

Hög ålder kopplas ibland ihop med en ökad risk att utsättas för våld, men ålder i sig bör inte ses som en riskfaktor. Äldre kvinnor utsätts för våld av samma skäl som andra kvinnor i ett samhälle där våld upprätthåller maktstrukturer. Däremot kan de sårbarheter som ibland följer med hög ålder, exempelvis ökat beroende av andra, funktionsnedsättningar eller minskad tillgång till sociala nätverk utnyttjas av förövare.

Riskfaktorer kopplade till kön

Kvinnor i alla åldrar, i alla länder och i alla samhällsklasser utsätts för våld, just för att de är kvinnor. Detta är fastslaget av bland andra FN och WHO men också i Istanbulkonventionen som Sverige ratificerat. Där definieras våld som: våld riktat mot en kvinna för att hon är kvinna eller som drabbar kvinnor oproportionerligt. Våldet är således inte ett isolerat fenomen, utan en central del av den globala könsmaktsordningen.

Våld mot kvinnor utövas av såväl staten och myndigheter som av en förövare i hemmet, i andra relationer eller av en helt okänd man. På individnivå kan våldet ta sig många uttryck genom exempelvis sexuella trakasserier och hot till upprepat våld. På strukturell nivå upprätthålls våldet genom normer, attityder och samhällsliga system som möjliggör, trivialiserar eller ignorerar kvinnors erfarenheter. Detta märks inte minst i hur våld som utövas av en förövare inom familjen fortfarande tystas ner men också i hur stödet till våldsutsatta kvinnor är bristfälligt och ojämnt fördelat.

Våld mot äldre kvinnor följer samma mönster. Det är inte ovanligt att våldet är en fortsättning på ett livslångt våld utövat av en man som hon har en relation med, där beroende, isolering och omgivningens passivitet har bidragit till att våldet har fått fortgå. Även om statistiken varierar så är det viktigt att se våldet mot äldre kvinnor som ett uttryck för samma könsbase-
rade våld som drabbar yngre kvinnor.

Trots olikheter i forskning så framträder ett mönster, vilket också bekräftas av tantjourernas erfarenheter (Simmons m fl., 2021). Psykiskt våld förekommer mest frekvent, följt av ekonomiskt våld och försummelse. Fysiskt våld rapporteras mer sällan. Det betyder inte att det är ovanligt men ofta svårare att upptäcka och prata om. Tantjourerna beskriver att många kvinnor avstår från att berätta om våldet av rädsla för repressalier från förövaren, eller för att våldet normaliserats under en lång tid. Mörkertalet gällande äldre kvinnors utsatthet för våld är stort och den exakta siffran fortsätter att vara svår att uppskatta.

Samhällets ansvar: politiken och våld mot äldre kvinnor

Arbetet för att bekämpa våld mot äldre kvinnor har präglats av ojämn uppmärksamhet de senaste decennierna. Först under de senaste åren, i takt med att diskussionen om våld har förskjutits mot ett ökat fokus på "särskilt sårbara grupper", har frågan åter börjat ta mer plats i politiken och i myndigheternas uppdrag, men fortfarande utan tydlig långsiktig politisk styrning och vägledning.

I juni 2014 antogs "Nationell strategi om våld mot äldre personer inom vård och omsorg". Den betonade behovet av utbildning, kunskapshöjning, kommunala rutiner och nationell uppföljning. Socialstyrelsen fick i uppdrag att ta fram utbildningsinsatser för vård- och omsorgspersonal och flera regionala konferenser genomfördes på temat våld mot äldre. Strategin saknade tyvärr långsiktig finansiering, implementeringsplan och uppföljning, vilket innebär att den inte förverkligades fullt ut.

2016 antog regeringen den tioåriga strategin mot mäns våld mot kvinnor (2017-2026). Fokus för strategin ligger på mäns våld mot kvinnor i allmänhet, men med särskilda skrivningar om andra grupper som anses "särskilt sårbara" i frågan om våld. I vissa sammanhang har detta tolkats som att strategin också omfattar äldre kvinnor eftersom den slår fast att arbetet ska vara tillgängligt för alla kvinnor, oavsett ålder eller funktionsnedsättning. Det har ibland beskrivits som att äldre är prioriterade men det är snarare en tolkning än något som står uttryckligen i strategins mål.

Under perioden 2018–2022 har frågan haft låg synlighet och prioritet men i juni 2023 ges Jämställdhetsmyndigheten nya och breddade uppdrag om våldsutsatthet bland äldre. Men när regeringen i juni 2024 presenterade ett nytt åtgärdsprogram mot mäns våld mot kvinnor så var det skralt i fråga om att förebygga och bekämpa våld mot äldre. Den enda konkreta egna åtgärden var en hänvisning till det redan befintliga uppdraget som Jämställdhetsmyndigheten slutrapporterades samma år.

Rapporten "Ett värdigt liv – att åldras fredad från våld" (Jämställdhetsmyndigheten, 2024) lämnades över till regeringen i september samma år. Frågan fick förnyad uppmärksamhet dels av rapporten, dels på grund av att flera fall av missförhållanden och våld mot äldre kvinnor kom fram i media. Rapporten lyfter att våldet tar sig många uttryck, att kunskapen om våld mot äldre behöver höjas och att samhället behöver erbjuda ett bättre stöd för äldre som utsätts för våld.

I januari 2025 förlängdes Äldreomsorgslyftet med 1,7 miljarder kronor i tre år. För första gången kan statsbidraget användas för att utbilda om våld mot äldre, men bidraget är

frivilligt. Kommunerna avgör själva om och i vilken omfattning de tar del av det. Det saknas också nationella riktlinjer för vilka utbildningar som godkänns.

I Socialstyrelsens regleringsbrev för 2025 lyfts våld mot äldre. Myndigheten har haft i uppdrag att ta fram och utveckla kunskapsmaterial om våld mot äldre, särskilt med fokus på att höja kunskap och upptäckande inom vård och omsorg.

Den nya socialtjänstlagen och kommunernas arbete mot våld mot äldre kvinnor

Den nya socialtjänstlagen stärker möjligheten till ett mer förebyggande, tillgängligt och kunskapsbaserat arbete mot våld. Socialtjänsten kan nu erbjuda stöd även utan biståndsprövning, vilket kan sänka trösklarna för äldre kvinnor som ofta lever i beroendeställning till sin förövare och lagen ger kommunerna verktyg att agera tidigare och mer proaktivt.

Samtidigt är lagen en ramlag vilket innebär att kommunerna även fortsatt själva avgör vilka insatser som prioriteras, hur mycket resurser som avsätts och om våld mot äldre kvinnor ska inkluderas systematiskt eller inte. Trots lagens ambitioner så är det inte tydligt att äldre kvinnor utgör en särskild skyddsgrupp mot våld på samma sätt som barn. Tillsammans med avsaknaden av en nationell handlingsplan eller riktlinjer blir risken stor för att frågan om våld mot äldre kvinnor fortsätter att vara en fråga med varierande prioritet i landets kommuner.

Kunskapsbrist om våld inom vård och omsorg

När tantjourerna föreläser för personal inom vård- och omsorg ställer de ofta frågan om det förekommer våld mot äldre på arbetsplatsen och många svarar spontant nej. Det är först när man gemensamt pratar om vad våldet består i, att det inte enbart handlar om fysiskt våld, utan om kontroll, hot, kränkningar och ekonomiskt utnyttjande, som diskussionerna förändras. Personalen känner igen situationer som de tidigare inte hade ord för.

Tantjourerna berättar:

Vi hade blivit ombedda att komma och hålla en föreläsning på ett äldreboende om våld mot äldre kvinnor. Chefen hade skött kontakten med oss och bokade in i anslutning till ATP. När vi kom dit satt all personal i ett rum och väntade, chefen välkomnade oss upp och sa sedan: "Jaha, då passar jag på att göra något annat" för att sedan lämna rummet. Hon kom inte tillbaka förrän vi var färdiga.

Detta synliggör en avgörande brist på hur våld mot äldre kvinnor hanteras i vård, omsorg och andra verksamheter. Det finns i många fall ingen tydlig struktur eller plan för att upptäcka och agera vid misstanke om våld. Jämställdhetsmyndighetens kartläggning visar att många saknar utbildning om våld mot äldre och kunskap om hur de ska upptäcka våld. I såväl den nationella strategin om våld mot äldre personer inom vård och omsorg (2014), Socialstyrelsens utbildningsmaterial "Om våld mot äldre" och i Jämställdhetsmyndighetens rapport framhåller man behovet av systematiska och återkommande kompetenshöjande insatser i äldreomsorgen.

Också tantjourernas erfarenheter visar att oviljan att se våldet inte handlar om brist på engagemang, utan om osäkerhet. Personalen kan känna sig maktlös inför frågan: "Vad ska vi göra om kvinnan berättar?". Jourkvinnor berättar om utbildningar där samtalen tystnar när ämnet kommer upp, eller där chefer lämnar rummet innan diskussionen ens är färdig.

För att bryta detta mönster krävs att kunskap om våld mot äldre kvinnor integreras i hela organisationen – från ledning till omsorgspersonal. Det handlar inte bara om utbildning, utan om att skapa en kultur där frågan om våld är en naturlig del av samtal, vårdplanering och uppföljning.

Våldets olika uttryck

Våld mot äldre kvinnor tar sig många olika uttryck och former. Exempelvis kan en kvinna som pressas av sin son att lämna ifrån sig pengar utsättas för ekonomiskt våld. När hon försöker sätta gränser kan det övergå i fysiskt våld, såsom slag eller knuffar, och om hon i stället ger efter för att undvika att bli utsatt uppstår ofta psykiskt våld genom hot och skuldbeläggande. Våldets olika former bildar ett sammanvävt mönster av kontroll och maktutövning, där gränserna mellan de olika uttrycken sällan är tydliga.

Det är därför nödvändigt att förstå våldet som ett sammanhängande system av handlingar som syftar till att upprätthålla makt och kontroll över kvinnan, snarare än som enskilda händelser. I denna rapport redovisas dessa uttryck ändå var för sig, men det är viktigt att understryka att våld sällan uppträder isolerat. När en kvinna utsätts för en form av våld är det vanligt att flera former samverkar och förstärker varandra.

Tantjourerna berättar:

En 65-årig kvinna av utländsk bakgrund flyttade till en svensk man. Hon fick varken mat eller pengar hos honom och var helt utsulten när hon kom till kvinnojouren. Hon berättade att hon brukade få äta hundmat till middag hemma hos mannen.

Psykiskt våld

Det psykiska våldet är den form som ofta lyfts fram som vanligast förekommande och utgör en genomgående del av våldet. Det finns alltid där, det normaliseras gradvis och det föregår eller pågår parallellt med andra former av våld. Genom hot, kränkningar, isolering och tystnad bryts kvinnan ner tills hon ifrågasätter sitt eget värde.

Nedsatt psykisk eller fysisk hälsa, beroende av omsorg och minskade sociala kontakter och nätverk är sådant som en förövare kan utnyttja för att utsätta henne för hot, kontroll och kränkningar. Att veta att hon har svårt att freda sig, eller lätt kan skadas, skapar en rädsla som förövaren kan utnyttja. Nedstämdhet, förvirring och depressioner förvärras lätt när kränkningar kommer från någon som hon står i beroendeställning till eller har levt med under lång tid.

Tantjourerna beskriver hur det psykiska våldet ofta tar sin början på subtila sätt och att det därför är lätt att missa. Förövaren kan insistera på att alltid närvara när hemtjänsten eller andra utomstående kommer på besök, ifrågasätta kvinnans kontakt med vänner, familj eller barnbarn och därmed steg för steg isolera henne från omvärlden.

I många fall används kvinnans ålder och eventuella kognitiva svårigheter som verktyg för kontroll. Förövaren kan håna henne för att hon verkar förvirrad, eller lura henne att tro att hon har glömt något som egentligen aldrig har hänt. På så sätt undergrävs hennes tillit till sig själv och får henne att framstå som mindre kapabel. Åldrandet blir på så sätt en del av våldet, något som exploateras för att stärka förövarens maktposition.

Förminskningen är central i denna form av våld. Genom kränkande ord, hån och ständiga kommentarer bryts kvinnan successivt ner tills hon börjar tvivla på sitt eget värde och sin förmåga. Det handlar inte om enskilda förolämpningar utan om en systematisk nedbrytning som gör henne allt mer beroende. Hot om att inte få träffa barnbarn eller riskera att vuxna

barn bryter kontakten används ibland som kontrollmedel, och psykiskt våld kan även förekomma i form av känslomässig utpressning från barn eller andra närstående.

Det psykiska våldet följer ofta ett mönster där kränkningar följs av värme och ursäkter. Det skapar hopp om förändring samtidigt som gränser suddas ut, en process som utnyttjas av en förövare. För många kvinnor är detta ett mönster som har pågått länge, ibland i hela vuxenlivet.

En särskild fara med psykiskt våld är att också konsekvenserna kan vara psykiska. Risken är stor att de tolkas som en del av en sjukdomsbilden eller ett naturligt åldrande.

Tantjourerna berättar:

‘Pappa duger inte för dig längre, han kan komma och bo på våran gård istället.’ Barnen bryter kontakten med mamman när hon vill lämna vilket leder till att hon inte får träffa varken barn eller barnbarn. Mår väldigt psykiskt dåligt av detta.

Fysiskt våld

Genom naturligt åldrande, funktionsnedsättningar eller sjukdom blir kroppen mer fysiskt bräcklig. Det gör att även mildare former av fysiskt våld kan leda till allvarliga eller bestående skador. Trots att fysiskt våld ofta ger synliga tecken, som blåmärken, sårskador eller benbrott, är det långt ifrån självklart att detta av omgivningen uppfattas som våld. Om kvinnan inte själv berättar vad som har skett så tolkas inte sällan skadorna som en följd av ålder, fallolyckor eller sjukdom.

Tantjourerna bekräftar bilden av en omgivning som inte vill se det våld som kvinnors kroppar vittnar om. Blåmärken förklaras som ett tecken på skörhet och få ifrågasätter om en kvinna verkligen har ramlat, eller om hon i själva verket har blivit knuffad, fasthållen eller hindrad från att röra sig fritt. När en äldre kvinna lever med en man som också är gammal har omgivningen dessutom svårt att föreställa sig att han kan utöva våld. I ännu mindre utsträckning misstänks att en yngre, fysiskt starkare person – till exempel en anhörig eller omsorgsgivare – kan vara förövaren.

Fysiskt våld handlar inte enbart om slag, knuffar eller sparkar, utan omfattar även handlingar som syftar till att begränsa kvinnans rörelsefrihet och självbestämmande. Tantjourerna berättar om kvinnor som har blivit fasthållna när de försökt lämna hemmet, eller utlåsta på balkongen i kylan. Sådana handlingar kan framstå som “mindre allvarliga” men innebär en tydlig kränkning av kvinnans kroppsliga integritet och frihet.

Tantjourerna berättar:

En 80-årig kvinna som kom till tantjouren flera gånger var utsatt av sin make för grovt våld. Mannen hade blivit dement och våldet hade eskalerat och han vägrade att flytta till ett omsorgsboende. Sista gången då kvinnan kom blåslagen till jouren bestämde hon sig för att flytta ifrån mannen till en egen lägenhet. När kvinnan flyttade fick mannen till slut hjälp av hemtjänsten med att flytta till ett omsorgsboende. Kvinnan kunde då flytta tillbaka till sitt hem där hon hade alla sina tillhörigheter.

Sexuellt våld

Sexuellt våld mot äldre kvinnor är en av de mest tabubelagda och osynliga formerna av våld. Föreställningar om att äldre kvinnor inte kan utsättas för sexuella övergrepp bidrar till att våldet sällan erkänns, vare sig av omgivningen eller av kvinnorna själva. Många har levt i äktenskap där sexuella handlingar tvingats fram under lång tid, utan att det benämnts som våld. Övergreppen har ofta accepterats som en del av rollen som maka och för husfridens skull. I äldre tider har sexuellt våld varit förknippat med ännu starkare tabun än idag vilket troligen bidrar till att många äldre kvinnor bär på upplevelser av sexuellt våld som de aldrig berättat om, men som kan ha djup inverkan på både liv och hälsa.

Tantjourerna beskriver hur vården och omsorgen ofta brister i att identifiera sexuellt våld mot äldre kvinnor. Signaler som kan tyda på övergrepp – som att en kvinna vägrar öppna munnen hos tandläkaren eller undviker kroppskontakt – uppmärksammas sällan. Det sexuella våldet kan också förekomma inom särskilda boenden, både från personal och medboende. Personals föreställningar om äldre män och sexualitet gör att kvinnors utsatthet riskerar att osynliggöras.

Det sexuella våldet tar sig inte alltid uttryck i ord eller tydliga berättelser. Förändrat beteende, oro eller undvikande av vissa personer kan vara viktiga varningssignaler.

Tantjourerna berättar:

Inför flytten till ett äldreboende fick en kvinna till slut ett eget rum, skilt från makens, efter mycket kamp. Men då maken ville annorlunda fick han en nyckel till kvinnans rum. Trots att personalen misstänkte att han utsatte henne för sexuellt våld ingrep de inte. Han tillbringade större delen av tiden i hennes rum.

Ekonomiskt våld

Ekonomiskt våld är en vanlig form av våld mot äldre kvinnor och något som många kvinnor som tantjourerna möter vittnar om. Det handlar i grunden om att förövaren använder ekonomin som ett verktyg för makt och kontroll. Det kan röra sig om att begränsa hennes tillgång till pengar, att styra över hennes pension eller användande av hennes tillgångar för egna syften.

Tantjourerna beskriver situationer med kvinnor som har levt hela sina liv utan att ha egna pengar eller ekonomiskt inflytande. Många är berättelserna om kvinnor som aldrig fått ha ett eget konto eller fick höra att "pengarna var mannens".

Det ekonomiska beroendet är en central orsak till att många äldre kvinnor inte kan lämna en man som utsätter dem för våld. Många lever i gemensamma hus som de inte har möjlighet att lösa ut eller sälja, och låga pensioner gör att de inte klarar av hyran på egen hand. Bostadsbristen och ett pensionssystem som är särskilt ofördelaktigt för kvinnor som levt ett liv med deltidsarbete försvårar situationen ytterligare. Jourerna beskriver hur kvinnor känner sig fast med män som de inte kan eller vill skilja sig från, och därmed inte heller får stöd från socialtjänsten i form av försörjningsstöd eller nytt boende.

Digitaliseringen har skapat nya former av ekonomiskt våld. Många äldre kvinnor har begränsad erfarenhet av digitala verktyg och blir beroende av män, barn eller andra anhöriga för

att hantera ekonomin. Det skapar utrymme för ekonomiskt utnyttjande, att kvinnan pressas att lämna ut sitt BankID, skriva under lånehandlingar eller stå som ägare till bilar och fastigheter hon inte känner till. Tantjourerna har mött flera kvinnor som först långt senare förstått att de har blivit lurade eller bestulna på sina tillgångar.

Även vuxna barn, barnbarn eller andra närstående utövar ekonomiskt våld. I vissa fall sker det genom påtryckningar eller emotionell utpressning för att få pengar eller arv. Andra gånger handlar det om ekonomiskt utnyttjande av gode män eller andra aktörer som försöker ta kontroll över kvinnans ekonomi eller egendom, ibland under förevändningen att "skydda henne".

Tantjourerna berättar:

När vi föreläser för äldre kvinnor så är det ingen som känner igen sig i våldsformer. Men när vi pratar om ekonomiskt våld är det många som känner igen sig. När vi säger att det är våld och ett brott så ser vi att det händer något.

Tantjourerna berättar:

En kvinna berättar om sin syster (vi kallar henne S) som bor i en annan stad. S, som börjar bli dement utnyttjas ekonomiskt av sin dotter, som har en psykiatrisk diagnos. S har till slut inga pengar kvar, och börjar sälja sina smycken. Dottern hotar med att ta sitt liv om hon inte får pengar. S vill absolut inte ha någon hjälp, och blir arg på sin syster som försöker kontakta myndigheter för att få hjälp.

Försummelse

Försummelse är en form av våld som sällan uppmärksammas, men kan få allvarliga och i vissa fall livshotande konsekvenser. Det rör sig om våld som utövas genom underlåtenhet, när en kvinna nekas det stöd och den omsorg hon har rätt till. Det kan handla om utebliven hjälp med mat, hygien, medicinering eller andra grundläggande behov, särskilt i situationer där kvinnan är beroende av andra för sin dagliga omsorg.

Detta våld är särskilt svårt att upptäcka när kvinnan har en funktionsnedsättning, demenssjukdom eller andra hälsotillstånd som gör att hon inte själv kan påtala sin situation. Försummelse kan innebära att hon inte får hjälp att duscha, blir undernärld, lämnas ensam trots behov av tillsyn – eller att hon förvägras sin medicin. Tantjourerna vittnar om att förövaren i flera fall varit en närstående som kontrollerar medicineringen, ibland genom att själv använda läkemedlen eller sälja dem vidare.

Försummelse förekommer även inom äldreomsorgen. Det kan röra sig om personal som inte ger kvinnan det stöd hon behöver, brister i dokumentation eller att varningssignaler inte tas på allvar. Kvinnor som inte har möjlighet att uttrycka sig tydligt riskerar att helt osynliggöras. Det finns få exempel på att någon ställts till svars för försummelse av en äldre kvinna, trots att det i vissa fall kan utgöra brott mot hennes rätt till trygghet och värdighet.

Gränsen mellan bristande omsorg och våld är dessutom otydlig i praktiken, men ur ett rättighetsperspektiv är den tydlig: äldre kvinnor har rätt till samma skydd mot våld och vanvård som alla andra. Försummelse är inte ett undantag eller en vårdfråga – det är ett uttryck för våld som måste synliggöras, förebyggas och beivras.

Tantjourerna berättar:

En kvinna med långt gången MS, som påverkar henne både fysiskt och psykiskt, har beviljats assistans dygnet runt. Trots det tillåter maken inte att några assistenter är i hemmet när han är där. Det innebär att kvinnan endast får stöd de timmar maken arbetar – resten av tiden är hon helt beroende av honom.

Maken uttrycker ofta hur tungt och krävande han tycker det är att ta hand om henne. På nätterna behöver kvinnan gå på toaletten flera gånger och ropar efter hjälp. Han hör henne från rummet bredvid men kommer inte. Till slut tvingas hon larma nattpatrullen. När personalen anländer vaknar maken, men i stället för att hjälpa sin fru skäller han ut dem för att de stör honom.

Latent våld

Latent våld är en form av våld som sällan syns men som ständigt känns. Det handlar om den underliggande hotfullheten – ett ständigt beredskapsläge där kvinnan lever med känslan att något kan hända, utan att veta när eller hur. Det är inte ett slag eller en höjd röst, men det påverkar varje beslut hon fattar och varje rörelse hon gör.

Latent våld kan uttryckas genom blickar, gester eller tonfall. Det är sällan något som sägs rakt ut, men budskapet är tydligt. Kvinnan vet ofta exakt vad som antyds – efter ett långt liv tillsammans har hon lärt sig att känna igen minsta förändring i mannens beteende. Hon anpassar sig för att undvika det som kan väcka hans vrede. Denna förtäckta kontroll innebär att kvinnan ständigt övervakar sig själv, sina ord och sina handlingar.

Eftersom latent våld inte lämnar synliga spår är det svårt att identifiera och än svårare att bevisa. Men konsekvenserna är långtgående. Den psykiska belastningen av att leva i ständigt vaksamhet påverkar både kroppslig och psykisk hälsa. I många fall är det en del av ett mönster som även inkluderar psykiskt eller fysiskt våld, men det är inte beroende av att något konkret händer – hotet i sig är tillräckligt.

Latent våld är särskilt verkningsfullt just för att det är subtilt. Det ryms i vardagens tystnader, i det som inte sägs, i det som inte får synas – men som styr hela kvinnans tillvaro.

Tantjourerna berättar:

En kvinna som lever med en man beskriver det som att han styr henne genom blickar och tystnad. Hon beskriver känslan av att ständigt försöka ligga steget före för att undvika hans irritation och att det räcker att han spänner blicken i henne för att hon ska förstå. Hon beskriver det för oss som att luften i hemmet blir svår att andas. Hon vet att han kan bli fysiskt våldsam, då det hänt förut i deras relation, även om det är många år sedan nu. Hon anpassar sig och är ständigt på sin vakt, kommer han bli arg idag eller inte? När kommer slaget?

Materiellt våld

Materiellt våld innebär att kvinnans ägodelar förstörs eller skadas som ett led i att utöva kontroll, skapa rädsla eller bestraffa. Det kan röra sig om allt från att slå sönder fotografier, brev och minnessaker till att sabotera hjälpmedel. Våldet riktas mot det som betyder något för kvinnan och är därför sällan slumpmässigt.

För äldre kvinnor handlar det ofta om personliga föremål med starkt känslomässigt värde, som arv, fotografier eller brev från avlidna anhöriga. Genom att förstöra dessa objekt angriper mannen kvinnans historia, identitet och trygghet. I vissa fall är hotet riktat mot något levande – som att skada eller döda kvinnans husdjur – vilket används som medel för att skapa lydnad och rädsla.

Materiellt våld kan också innebära att sabotera kvinnans möjligheter till kontakt med omvärlden. Det kan handla om att förstöra telefoner, datorer eller hjälpmedel – särskilt allvarligt när kvinnan är beroende av dessa för kommunikation, orientering eller rörlighet. I vissa fall förstörs cyklar, rullatorer eller bostadens inredning som en del av ett mönster av hotfullhet. Att slå sönder något kan vara ett sätt att signalera vad som väntar – utan att säga det högt.

Tantjourerna berättar:

Hon berättar om hur han har slagit hennes hund och att hunden var märkbart strykrädd. Hon kom till oss för att hon behövde skyddat boende. Han hade hotat att döda hunden om hon kom tillbaka.

Mönster och förövare

I ett samhälle som präglas av en könsmaktsordning, där män som grupp är strukturellt överordnade kvinnor som grupp, finns inget könsneutralt våld. Våld är ett uttryck för makt och kontroll, och i en patriarkal kontext är den makten i första hand manligt kodad och upprätthålls genom mäns våld mot kvinnor, tjejer och barn.

Det betyder inte att våld enbart utövas av män. Kvinnor kan också utöva våld, till exempel i vårdrelationer eller inom familjen, som i de exempel som lyfts i den här rapporten. Men även dessa handlingar sker inom ramen för den patriarkala ordningen, där kvinnors handlingsutrymme och sociala positioner formas av mäns överordning. När kvinnor utövar våld mot andra kvinnor är det därför inte ett tecken på att våld är könsneutralt, utan snarare ett uttryck för hur patriarkala strukturer kan reproducera sig även mellan kvinnor.

För att förstå våldets orsaker och konsekvenser krävs därför en könsmaktsanalys. Det gör det möjligt att se våldet inte som isolerade handlingar, utan som en del av det patriarkala våldets logik. Kvinnor, oavsett ålder, lever under hotet om våld som ett medel för kontroll och begränsning.

Vem är förövaren

Tantjourerna berättar:

En kvinna som vi stöttade levde med en man som blivit dement. Han hade alltid varit styrande, men i takt med sjukdomen blev han alltmer svår och till och med elak. När kvinnan kom till oss var hon nedbruten och ledsen.

Hon ringde till Vård- och omsorgsenheten och bad om hjälp. En utredare kom hem, men samtalet riktades uteslutande till mannen. Han försäkrade att allt var bra och avfärdade behovet av stöd: 'Min fru klarar allt, hon är så duktig.' Trots att det var kvinnan som hade bett om hjälp, och trots att hon var närvarande, togs ingen kontakt med henne – varken under mötet eller efteråt.

Hon upplevde att hon inte hade någon talan, att hennes ord och behov var helt osynliga.

När det gäller våld mot äldre kvinnor är det viktigt att bredda perspektiven på vem som är förövare. Tantjourernas erfarenheter visar att våldet ofta utövas av någon i kvinnans närhet, en person som har tillgång till hennes liv, hem och vardag, eller någon som hon befinner sig i beroendeställning till. Den här verkligheten utmanar samhällets föreställningar om våld och om vem en förövare kan vara. Många har svårt att föreställa sig att en äldre make, ett barn, barnbarn eller en person som är anställd för att ge omsorg i själva verket kan vara den som utsätter en äldre kvinna för våld.

Det kan handla om:

- ♀ Partner eller tidigare partner
- ♀ Vuxna barn eller barnbarn
- ♀ Vård- och omsorgspersonal
- ♀ Andra i kvinnans närhet – till exempel grannar, gode män, medboende eller färdtjänst chaufförer
- ♀ Okända och utomstående

Tantjourerna framhåller att det som särskiljer våld mot äldre kvinnor är att antalet potentiella förövare ökar i takt med att kvinnans behov av hjälp och beroende av andra växer. Våldet kan komma från flera håll samtidigt, och det kan uppstå i relationer som tidigare varit trygga. Det här innebär en dubbel utsatthet, kvinnan kan vara beroende av samma person som utsätter henne för våld. Det förekommer också att förövaren är en person i det system som är där för att hjälpa och som hon annars förväntas berätta om sin situation för vilket ytterligare försvårar för kvinnan att öppna upp om sin situation.

Tantjourerna berättar:

Vi har haft flera kontakter med en kvinna som har en vuxen dotter som bland annat ville omyndigförklara sin mamma för att komma åt hennes pengar. Bland annat ville dottern ha ut hennes arv medan hon levde. Kvinnan var mycket förtvivlad över hur dottern behandlade henne och även för att hon inte fick träffa sitt barnbarn annat än i smyg så att dottern inte fick veta det.

Att pensionera sig från sitt vardagliga arbete innebär för en kvinna som lever med en förövare som utövar våld att en av hennes fristäder försvinner. Tantjourerna beskriver hur våldet eskalerar när kvinnan inte längre har en arbetsplats att gå till. Hon isoleras och spärrar försvinner, nu är inte de synliga konsekvenserna av våldet längre ett problem. Många äldre kvinnor beskriver att de redan har ett mer begränsat kontaktnät när de blir äldre och när även kollegor försvinner begränsas det ytterligare.

För vissa kvinnor har våldet pågått hela livet. Andra utsätts först som äldre. Det kan ske i samband med att en partner drabbas av sjukdom. En man som blir dement kan också bli aggressiv och svår att bemöta. Tantjourerna möter ofta kvinnor som berättar om sådana erfarenheter och att samhället ofta misslyckas med att se hennes behov i den situation som uppstår i och med hans sjukdom. I många fall missar vård- och omsorgspersonalen att se hennes behov och många gånger räknar man med att hon som anhörig ska klara av att hantera en man som blir sjuk och får ökade behov.

“Vanligtvis är offret en kvinna i 70-årsåldern som bor tillsammans med en man som misshandlar henne. Eller också är hon änka eller fränskild med vuxna barn – oftast en son – med sociala, psykiska eller missbruksproblem, ibland också kriminellt belastad. Mannen kan ha psykiska problem eller vara missbrukare, men det kan också handla om en man som blivit senildement och aggressiv. Eller helt enkelt sedan länge misshandlat sin kvinna. I ett annat typexempel kan kvinnan själv vara dement och vårdkrävande och bli misshandlad av sin vårdgivare.”

Citat av Olaug Juklestad, socionom och en av grundarna till Vern for eldre, en norsk modell för stöd till våldsutsatta äldre som idag även används inom flera svenska kommuner.

Våldets normalisering och skamkultur

Ett återkommande tema i berättelserna från äldre kvinnor är att våldet inte känns igen som våld, varken av kvinnan själv eller av det samhälle som ska finnas där för att hjälpa. Många kvinnor har levt hela sitt vuxna liv i relationer präglade av kontroll, rädsla, nedvärdering och beroende, utan att någonsin sätta ord på det som våld. Våldets normaliseringsprocess innebär att gränserna för vad som upplevs som normalt för den utsatta kvinnan gradvis förskjuts. Det handlar om en kombination av förövarens kontroll och hennes egna strategier för att överleva. Genom att växla mellan våld och värme, kontrollera henne och isolera henne från omgivningen så internaliserar hon förövarens bild av henne. För den som levt länge i en sådan relation kan normaliseringen vara djupt rotad och till och med bli en del av hennes självbild.

För äldre kvinnor förstärks detta av föreställningar om våld som en privatsak – något som hör hemma i familjen och som inte ska delas med omvärlden. Under stora delar av kvinnans liv har normerna kring våld mot kvinnor varit just sådana. När våldet dessutom utövas av ett barn eller barnbarn blir utsattheten präglad av stark skam. Tantjourerna beskriver att flera kvinnor de möter vittnar om att det i relation till barn och barnbarn blir nästintill omöjligt att berätta. Lojaliteten mot barnen finns kvar även när de är vuxna, och många äldre kvinnor ser fortfarande sitt föräldraskap som ett ansvar som aldrig upphör.

Tantjourerna berättar:

En dement äldre kvinna har en son som hon dyrkar. Han befinner sig i Thailand och hör endast av sig då han behöver pengar, vilket hon skickar till honom. Han kommer sedan hem från sin resa och det visar sig att han missbrukar narkotika. Då flyttar han hem till mamman och fortsätter att utnyttja henne ekonomiskt hela tiden. Tar hem kompisar och till slut blir lägenheten en knarkarkvart. Kvinnan har hemtjänst men till slut vågar de inte gå hem till henne eftersom de hela tiden riskerar att bli utsatta av sonen och hans kompisar. Till slut stängs arbetsplatsen, som är kvinnans lägenhet, på grund av arbetsmiljöskäl.

Varför stannar hon

För kvinnor som levt i kontroll och psykisk nedbrytning under lång tid finns ofta en förlust av självkänsla. Många kvinnor beskriver sig som hjälplösa och tror inte att de klarar någonting själva. I bearbetningen av våldet handlar mycket av arbetet om att få henne att förstå att hon är kompetent, värdig och duktig.

Många äldre kvinnor är ekonomiskt beroende. De har arbetat deltid, varit hemma med barn eller haft ojämna pensionsgrundande inkomster. Det gör att pensionen är låg och att en separation kan upplevas som en omöjlighet. För många är det alltså inte bara känslomässigt svårt att lämna en man, det är ekonomiskt omöjligt. Ibland också praktiskt svårt där många kvinnor aldrig har haft inblick i paret's ekonomi och han har kontroll över såväl bankkonton som identitetshandlingar.

Ett annat vanligt hinder är bristen på information om vart man ska vända sig för att få stöd. Bland många kvinnor finns det en utbredd osäkerhet om vilka rättigheter de har till såväl hjälp som vilket stöd som faktiskt finns att få. Det kan finnas en känsla av att exempelvis kvinnojourer bara är till för yngre och att socialtjänst och andra samhällsinstanser inte har

tid för hennes behov.

Rädslan för ensamhet är också stark. För kvinnor som har levt hela livet i en relation blir tanken på ett liv på egen hand svår att greppa. Det är mycket vanligt att uppleva att en separation inte bara innebär att lämna en våldsam man utan att förlora ett helt liv. Barn, barnbarn och andra relationer kan kännas sköra och i många fall har också kvinnor upplevt att de har blivit lämnade av sina barn för att de väljer att separera. Hon ses som den som överger en åldrande man i behov av omsorg och i vissa fall vill anhöriga inte se det våld som han har utsatt henne för och väljer att ställa sig på hans sida.

Till detta kommer våldets normalisering. För många äldre kvinnor har ett liv präglad av kontroll, kränkningar och maktutövning gjort att våldet har blivit en del av vardagen, något förväntat och vanligt. När det fysiska våldet minskar, exempelvis på grund av att förövaren själv åldras eller får nedsatt fysisk förmåga, kan situationen till och med uppfattas som en förbättring. I själva verket handlar det sällan om att våldet upphört, utan om att det förändrats. Många förövare fortsätter att utöva makt och kontroll genom andra medel. Som tidigare nämnts så är psykiskt våld särskilt vanligt.

Att stanna kvar är aldrig ett val i frihet. Det är ett uttryck för livslångt förtryck, ekonomisk utsatthet, brist på information, rädsla för ensamhet, normalisering av våld och ett samhälle som inte ger tillräckligt stöd.

Tantjourerna berättar:

En äldre kvinna som vi fick kontakt med genom hennes syster blev utsatt av sitt barnbarn, en ung man som var missbrukare. När kvinnan fick sin pension krävde han pengarna av henne så att hon tvingades gå ut på stan för att tigga pengar till mat och kläder. Vi försökte uppmärksamma socialtjänsten om hennes situation, men kvinnan fick ingen hjälp.

Psykiska och sociala konsekvenser

Konsekvenserna av våld är både fysiska, psykiska, sociala och existentiella. Våld kan ge upphov till eller förvärra sjukdomar och funktionsnedsättningar, skapa eller förstärka psykisk ohälsa, och leda till en långvarig förlust av självkänsla.

Tantjourerna berättar:

En kvinna (A) som vi hade kontakt med utsattes för våld av sin son. En dag blev hon knuffad av sonen och ramlade och slog i huvudet. Hon larmade hemtjänstpersonal som kom och hjälpte henne i säng och la is på hennes bula i pannan. A sa till personalen att hon ramlat och dom ifrågasatte inte hennes berättelse. A kunde inte sova på hela natten, hon hade ont och var illamående.

Ensamhet och social isolering är både ett sätt för en förövare att utöva makt och kontroll men också en konsekvens av våldet när hon lämnar. Forskningen visar att isolering i sin tur är starkt kopplad till psykisk ohälsa, nedsatt livskvalitet och ökad dödlighet (Gerlach et al., 2024; Barnes et al., 2022).

Tantjourerna beskriver att många kvinnor de möter lever med ångest, depression och post-traumatiskt stressyndrom (PTSD) som en följd av det våld som de har utsatts för. Kvinnans självbild kan vara djupt nedbruten efter årtionden av kränkningar, kontroll och kritik. Många har vant sig vid att gå på tå, att inte säga emot och att ständigt vara beredda på skäll, hot eller repressalier. Jourerna återger berättelser om sömnsvårigheter, mardrömmar och en ständig vaksamhet, hur kvinnor hoppar till vid ljud, rycker undan vid beröring och beskriver en ständig känsla av beredskap.

Många äldre kvinnor som har varit hemmafruar, omsorgsgivare eller stått utanför arbetslivet kan sakna egna nätverk, och när barnen flyttat hemifrån och vänkretsen minskat har mannen ofta blivit den enda återstående relationen. Kvinnor beskriver en djup ensamhet och en känsla av att inte ha någon att vända sig till. Flera berättar om hur de har förbjudits att delta i aktiviteter eller föreningsliv, något som lett till förlorade relationer, minskad delaktighet och sämre självkänsla. Sorg över förlorade vänskaper, uteblivna sammanhang och missade livsmöjligheter återkommer i berättelserna.

Tantjourernas erfarenheter visar att isoleringens effekter ofta kvarstår även efter att våldet upphört. Många kvinnor lever kvar i ensamhet även när mannen dött eller att relationen avslutats. Åren av kontroll har ofta urholkat den egna tilliten och de sociala banden kan vara helt förlorade, vilket gör återuppbyggnaden extra utmanande.

Fysiska konsekvenser

Fysiskt våld hos äldre kvinnor får inte bara akuta fysiska skador, såsom blåmärken, sårskador, frakturer eller inre skador, utan kan också ha långtgående effekt på kronisk ohälsa och sjukdomsutveckling. Även återhämtningen blir långsammare med åldrandet och därför blir fysiska konsekvenser extra långvariga. Skador som ger nedsatt rörlighet eller kronisk smärta bromsar hennes förmåga att röra på sig, kan påverka aptiten och möjligheten att ta del av förebyggande vård, vilket också påverkar såväl återhämtningen som risken för andra sjukdomar. När en äldre kvinna utsätts för kroppsligt våld kan detta alltså samverka med andra sjukdomsprocesser och försämra både prognos och livskvalitet.

Exempelvis kan nedsatt rörlighet på grund av frakturer eller långvarig smärta göra att hon blir mindre fysiskt aktiv, vilket är en känd riskfaktor för hjärt- och kärlsjukdom. Att leva med våld innebär att leva med höga stressnivåer i kroppen, också detta är något som kopplats till risk för annan ohälsa.

Förövarens kontroll över medicinering, kost eller vårdkontakter kan ytterligare försämra kvinnans hälsa. Tantjourerna har mött flera kvinnor som hindrats från att ta sina läkemedel korrekt och kvinnor som har blivit undernärda för att de inte får tillgång till näringsriktig mat.

Eftervåldet

Eftervåld är ett begrepp som används för att beskriva det våld som fortsätter även efter att kvinnan har lämnat mannen. Förövaren hittar vägar för att utöva makt och kontroll även om relationen är avslutad.

Tantjourerna beskriver att det kan ta många år innan kvinnan börjar sätta ord på det hon har utsatts för. Några samtal räcker inte; bearbetningen är en omfattande process som sträcker sig över lång tid och kräver att den som ger stöd står kvar vid hennes sida.

Äldre kvinnor som söker stöd sent i livet beskriver också upplevelser av att det finns få naturliga stödstrukturer kvar. Vänner har gått bort, barnen har sin egen bild av familjen och kvinnan kan känna att det är "för sent" att börja om. Jourerna vittnar om att stödet därför måste vara långsiktigt, inte bara krisstöd, utan hjälp att återerövra sin självrespekt, identitet och trygghet.

Eftervåldet har också praktiska dimensioner. Kvinnor som tidigare levt under ekonomisk kontroll kan stå utan pengar, bostad eller nätverk. Andra brottas med kroppsliga besvär och psykisk ohälsa som är direkta konsekvenser av våldet. För många är det först i mötet med tantjournen som berättelsen får möjlighet att ta form och därigenom kunna bearbetas.

Sammanfattning och rekommendationer

Arbetet med denna rapport visar tydligt att våld mot äldre kvinnor fortfarande är ett omfattande och ofta osynliggjort samhällsproblem. I en tid när våld allt oftare förklaras i könlösa termer är det avgörande att hålla fast vid en feministisk förståelse: även äldre kvinnors erfarenheter måste analyseras utifrån den könsmaktsordning som genomsyrar hela samhället. Utan detta perspektiv riskerar våldets orsaker, uttryck och konsekvenser att förminskas och riktas fel.

En central lärdom är att äldre kvinnors erfarenheter skiljer sig från yngre kvinnors, inte i allvar, men i hur våldet yttrar sig, förstås och bemöts. Många äldre kvinnor har levt med våld under decennier, där utsattheten normaliserats och internaliserats. Samtidigt möter de ett samhälle som ofta reducerar deras berättelser till "familjekonflikter" eller "omsorgsproblem", snarare än att se dem som uttryck för makt och kontroll.

Kunskapsläget är fortfarande bristande och samhällsintresset svajar. En könlös analys bidrar yttreliktare till att våld mot äldre kvinnor blir lågprioriterat, trots att internationella konventioner är tydliga: kvinnor utsätts för våld för att de är kvinnor.

Tantjourernas erfarenheter under projektet visar att kvinnor i hög utsträckning inte själva definierar det de varit med om som våld. Nästan alla berättelser som delats i detta arbete beskriver en process där kvinnan först behövt förstå att hennes livserfarenheter faktiskt ryms i kategorin våld. Detta kräver tid, trygghet och ett lyssnande bemötande. Här är jourrörelsens metoder en ovärderlig resurs som måste ges plats i utveckling och implementering av stödsatser.

Att ge rätt stöd innebär att kunna se våldet, förstå dess många uttryck och lyssna till kvinnan på hennes villkor. Gemensamt språk, generationsskillnader och maktbalanser påverkar hur hon kan och vågar berätta. Om äldre kvinnor får samma frågor som yngre, med samma språkbruk och förväntningar, kommer många inte känna igen eller benämna sin utsatthet. Detta bidrar sannolikt också till glappet mellan statistik och verklighet.

Det behövs en långsiktig och kunskapsbaserad satsning på mäns våld mot äldre kvinnor. Frågan får tyngd om den förankras strukturellt, inte som tillfälliga insatser eller en föreläsning, utan som integrerad kunskap i alla verksamheter som möter äldre kvinnor. Torontodeklarationen ska vara en självklar vardagskunskap för alla som möter äldre.

För att nå dit krävs:

- ♀ Samordnad och långsiktig politik, som inte styrs av enskilda mediala händelser
- ♀ Resurser och öronmärkta medel för arbetet mot mäns våld, även inom äldreomsorg och vård
- ♀ Styrning och uppföljning som inte lämnar ansvaret åt eldsjälar

Sammantaget visar denna rapport att arbetet med att synliggöra äldre kvinnors utsatthet inte är klart. Det handlar inte om åldrande i sig, utan om hur patriarkala maktstrukturer följer kvinnor genom livet. Att förstå detta, och agera därefter, är avgörande för att fler kvinnor ska få rätt stöd.

Referenser

- ABUEL (2009). Abuse of Elderly in Europe (ABUEL): A multinational prevalence study. EU-projekt/rapport.
- AVOW (2010). Prevalence study on violence against older women (AVOW). EU Daphne-projekt.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2022). Brott i nära relation. Brå-rapport.
- Fisher, B.S. & Regan, S.L. (2006). 'The extent and frequency of abuse in the lives of older women and their relationship with health outcomes.' The Gerontologist, 46(2), 200–209.
- Jämställdhetsmyndigheten (2024). Ett värdigt liv – att åldras fredad från våld. Rapport 2024:11. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten.
- Leifman, H. & Pettersson, C. (2024). Kommunala förutsättningar i arbetet mot mäns våld mot kvinnor över 65 år. Underlagsrapport 2024:10. Jämställdhetsmyndigheten.
- Myndigheten för delaktighet (MFD) (2023). Våld mot personer med funktionsnedsättning – om utsatthet och förekomst av våld. Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) (2013). Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning – en kunskapsöversikt. Uppsala: NCK.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) (2014). Våld och hälsa: En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. NCK-rapport.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) (2014). Våld mot äldre kvinnor – kunskap, attityder och bemötande. Uppsala: NCK.
- Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C. & Lachs, M.S. (2016). 'Elder abuse: Global situation, risk factors, and prevention strategies.' The Gerontologist, 56(S2), S194–S205.
- Roks (diverse material)
- Roks (2011). Våld mot äldre kvinnor – en osynlig verklighet. Rapport. Stockholm: Roks.
- Simmons, J., Swahnberg, K., Korkmaz, S., Åkerström, J. & Hultman, C. (2022). 'Experiences of elder abuse: A qualitative study among victims in Sweden.' BMC Geriatrics, 22, 456.
- Socialstyrelsen. (2013). Blånader och silverhår: Utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2014). Nationell strategi om våld mot äldre personer inom vård och omsorg. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2021). Våld mot äldre – kunskapsöversikt. Stockholm: Socialstyrelsen.
- World Health Organization (WHO) & International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) (2002). Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse. Genève: WHO.
- World Health Organization (WHO) (2015). World report on ageing and health. Genève: WHO.

I samband med framtagandet av den här rapporten har vi också gjort en film. En film som baseras på de verkliga händelser som våra tantjourer har fått ta del av genom sitt stödarbete. Filmen illustrerar hur våld mot äldre kvinnor kan ta sig uttryck, och vi vill med den sprida kunskapen om att stöd finns att få, även när du är äldre.

Scanna QR-koden för att se filmen!

Riksorganisationen för kvinnojourer
och tjejjourer i Sverige

Roks, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, är en partipolitisk och religiöst obunden organisation med drygt 70 medlemsjourer som ger stöd och skydd åt kvinnor, tjejer och barn som utsatts för mäns våld.

Roks kämpar för kvinnor, tjejer och barns rätt til liv fria från mäns våld. Roks kämpar även för den ideella kvinno- och tjejjoursrörelsen, som fredar denna rätt.

Själagårdsgatan 8B, 111 31 Stockholm • 08-442 99 30 • info@roks.se • www.roks.se